

CZESŁAW GRAJEWSKI ^{a,®}

 0000-0002-2692-8232

^a Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; Wydział Nauk Historycznych; Instytut Historii; Katedra Nauk Pomocniczych Historii, ul. Wóycickiego 1/3, bud. 23, 01-938 Warszawa, mazowieckie, PL

[®] GraCzes@Yahoo.Com

ORYGINALNOŚĆ OFICJUM O BŁ. CZESŁAWIE Studium z zakresu historii liturgii

Słowa kluczowe: bł. Czesław, oficjum brewiarzowe, dominikanie, Wrocław.

Abstrakt: Autor analizuje teksty oficjum brewiarzowego o bł. Czesławie. Powstało ono najprawdopodobniej w roku 1494 w środowisku wrocławskich dominikanów. Nie jest całkowicie oryginalne: niektóre śpiewy wykazują wyraźną łączność z utworami poświęconymi św. Ottonowi i św. Wacławowi. Słabsze natomiast związki łączą oficjum *Laetare felix Silesia* z oficjami o Przemienieniu Pańskim oraz o św. Hieronimie. Wpływy ośrodków w Bambergu oraz Kamieniu z jednej strony, z drugiej zaś Czech i Krakowa pozwalają na wskazanie Śląska (Wrocławia) jako terytorium, na którym te wpływy się krzyżowały i gdzie mogło nastąpić skomponowanie tego oficjum.

Sekcje: [Wprowadzenie] > 1. Pierwsze nieszpory > 2. Matutinum > 3. Laudes > 4. Drugie nieszpory > 5. Wspomnienie w oktawie > 6. Hymny > [Wnioski].

Panuje dość powszechnie opinia, że reforma liturgii zainicjowana na Soborze Trydenckim nakazywała usunięcie z praktyki liturgicznej utworów

CZESŁAW GRAJEWSKI (1960–); 1986, mgr: muzykologia (ATK, Warszawa); 1995, dr nauk humanistycznych: muzykologia (ATK, Warszawa); 2005, dr hab. nauk humanistycznych: muzykologia (UKSW, Warszawa); 2015, prof. nauk humanistycznych; redaktor naczelny (2018–) „Musica Ecclesiastica”; zainteresowania naukowe: źródło-znawstwo średniowiecznych rękopisów liturgiczno-muzycznych, zwłaszcza przekazów liturgii godzin, oficja rymowane, chorał gregoriański.

neogregoriańskich i zakazywała tworzenia takowych w przyszłości¹. Rzeczywiście, po *Tridentinum* wyszły z użytku liturgicznego niemal wszystkie oficja rymowane (poza hucbaldowską *Historia de Sancta Trinitate*), których wcześniej była nader pokaźna liczba. Mimo tego, niektóre środowiska, głównie zakony: dominikanie, franciszkanie, utrzymali je w swoich obrzędach². Co więcej, pewna część średniowiecznego korpusu oficjów nie tylko przetrwała poza wiek XVI, ale została poszerzona o nowe³. Obecność rzeczonych form w źródłach potrydenckich dowodzi, że po okresie regresu w twórczości liturgicznej, nastąpiła jej stopniowa, choć umiarkowana reaktywacja.

Polski wkład w europejski dorobek oficjów jest stosunkowo skromny i dotyka przede wszystkim patronów Królestwa. Do średniowiecznych oficjów o św. Wojciechu⁴, Stanisławie⁵, Jadwidze⁶, Janie Jałmużniku⁷ i Jacku⁸, już po Soborze Trydenckim dołączyło w Polsce oficjum dziękczynne za zwycięstwo nad Turkami⁹. Ponadto, w świetle tematyki artykułu odnotować należy późnośredniowieczne dominikańskie oficjum *Laetare felix Silesia* o bł. Czesławie, którego przekaz się nie zachował, natomiast najprawdopodobniej staraniem Abrahama Bzowskiego wydane zostało drukiem po raz pierwszy w 1602 roku¹⁰.

¹ J. Chomiński, K. Wilkowska-Chomińska, *Historia muzyki*, cz. 1, Kraków 1989, s. 85, 86; E. Hinz, *Zarys historii muzyki kościelnej*, Pelplin 2000, s. 18–19; Z. Wiewióra, *Kult św. Wojciecha w księgach brewiarzowych na terenie Pomorza Wschodniego i Prus do końca XVIII wieku*, ABMK, 90(2008), s. 219; T. Kornaś, *Teatr, taniec, liturgia* (cz. 2), „Zarządzanie w Kulturze”, 13(2012), nr 3, s. 226.

² J. Pikulik, *Święty Wojciech w polskiej muzyce średniowiecznej*, Warszawa 1996, s. 11.

³ C. Grajewski, *Czy Sobór Trydencki rzeczywiście zatrzymał rozwój twórczości postgregoriańskiej? Na kanwie śpiewów o św. Cecylii i św. Katarzynie Aleksandryjskiej*, w: tenże, *Oficja brewiarzowe o głównych patronach Zakonu Paulinów. Perspektywa przemian XV–XVIII w. [w druku]*.

⁴ Por. Pikulik, *Święty Wojciech*, s. 12.

⁵ Por. K. Szymonik, *Oficjum rymowane o św. Stanisławie „Dies adest celebris” i hymn „Gaude Mater Polonia” w polskich antyfonarzach przedtrydenckich*, Niepokalanów 1996.

⁶ S. Zdanowicz, *Zarys historyczny liturgicznego kultu św. Jadwigi*, RBiL, 6(1953), nr 1–6, s. 102–115.

⁷ Por. J. Kubieniec, *Oficjum i msza o św. Janie Jałmużniku*, Kraków 2016.

⁸ Por. P. Towarek, *Wielkie formy muzyczne dedykowane św. Jackowi Odrowążowi*, StEl, 20(2019), s. 177–192, szczególnie s. 178–180.

⁹ B. Bodzioch, *Officium gratiarum actionis pro victoria ex Turcis obtenta zachowane w antyfonarzach rodziny Piotrkowczyków*, cz. 1: RT, 63(2016), z. 13, s. 41–53; cz. 2: *Melodie*, RT, 65(2018), z. 13, s. 45–55.

¹⁰ Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, *Officium B. Ceslai Ordinis Praedicatorum, in quo Hymnis, Responsoriis, & Antiphonis antiquis, lectiones additae sunt*, [Georg Baumann], [Wrocław] 1602, sygn. 41651. Do niedawna sądzono, że również ta edycja się nie zachowała,

Przyjmuje się, że dominikańskie oficjum własne o bł. Czesławie powstało w 1494 r.¹¹, a więc po translacji relikwii Błogosławionego (1330). Najprawdopodobniej ten właśnie utwór znalazł się we wspomnianym druku z roku 1602 i następnie z roku 1703. Obie edycje różnią się w wielu miejscach, w dodatku nieistotnymi szczegółami (głównie pisownią: *felix* i *foelix*, *Vratislavia* i *Wratislavia* itp.). W rezultacie autor przyjął je jako tożsame, a podstawą analizy będzie wydanie starsze (il. 1).

Obok oficjum dominikańskiego istnieje nowożytnie oficjum czesławowe proveniencji diecezjalnej, oparte na tekstach wspólnych wykonywane dawniej w diecezji wrocławskiej¹². Oba oficja, choć w wyraźnej dysproporcji stanowią przedmiot niniejszego studium, w którym na plan pierwszy wysunięta została kwestia ich oryginalności.

stąd badacze opierali się na reprintach edycji A. Bzowskiego dołączonych do druku pt. *Tutularis Silesiae* z roku 1703 i 1862 zawierających owo oficjum (tylko teksty). Tymczasem D. Grabiec poinformowała o odnalezieniu w zbiorach Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu egzemplarza (który na użytek dyskursu zdefiniowano jako „sandomierski”) owego oficjum. Zob. D. Grabiec, *The lost edition of the Office for the feast of Blessed Ceslaus Odrowąż, O.P. from 1602. A copy found in the Diocesan Library in Sandomierz*, „Muzyka”, 2(2025), s. 141–154. Oficjum już wcześniej zostało wprowadzone do obiegu naukowego w postaci edycji tekstu oraz skromnego opracowania głównie od strony wersyfikacyjnej. Zob. D. Smolarek, *Oficjum o błogosławionym Czesławie*, w: *Pallotyńskie życie. Księga Jubileuszowa z okazji 80 urodzin Ks. Profesora Czesława Parzyszka SAC*, red. M. Siennicki, Poznań 2023, s. 102–143; wersja angielskojęzyczna: *toż*, *The rhymed office of blessed Czesław*, *RHum*, 72(2024), z. 12 [special issue], s. 135–151. W niniejszym studium przywoływana będzie wyłącznie wersja polskojęzyczna. Oficjum to było znane wcześniejszym badaczom dziejów Zakonu Kaznodziejskiego. Zob. I. Lamatsch, *Beiträge zur Geschichte des Dominikaner- oder Prediger-Ordens in allen Ordens-Provinzen*, z. 1, Bnaim 1854, s. 87–97. Również współcześni naukowcy powołują się na nie. Zob. W. Kucharski, *Le développement de l'iconographie du bienheureux Ceslas*, w: *Religieux, saints et dévotions: France et Pologne, XIII^{ème}–XVIII^{ème} siècles*, Clermond-Ferrand 2003, s. 123 (*Cahiers du Centre d'histoire „Espaces et cultures”*, t. 16). W. Kucharski tym samym jawi się najwybitniejszym w Polsce badaczem dziejów kultu bł. Czesława.

¹¹ Smolarek, *Oficjum o błogosławionym Czesławie*, s. 111; Grabiec, *The lost edition*, s. 151.

¹² *Officia Sanctorum propria Dioecesis Vratislaviensis. Reverendissimi ac celsissimi principis episcopi Emanuelis Schimoni de Schimonski [...] permissione gratiosa edita*, Vratislaviae : August Brehmer et Minuth, 1846, s. 153–156. Również to oficjum, a przynajmniej jego elementy były znane badaczom kultu bł. Czesława. Por. [M. de Montbach], *Leben des seligen Ceslaus mit Betrachtungen und Gebeten. Ein Erbauungsbüchlein für seine dankbaren Landsleute und alle seine Verehrer*, Regensburg 1862, s. 57–58. Nazwisko autora nie widnieje na karcie tytułowej, jednak anonimowy recenzent druku *Tutularis Silesiae* wyjął, że chodzi o kanonika wrocławskiego Mortimera de Montbacha. Zob. [b. aut.], *Wiadomości bieżące. Piśmiennictwo*, „Przegląd Poznański. Pismo sześciotygodniowe”, 34(1862), s. 281. Oficjum to nie zawiera elementów mogących wskazywać na samodzielny utwór, stąd w niniejszym opracowaniu służy wyłącznie jako tło repertuarowe.

Pytania, które w tym miejscu należy postawić są kluczowe dla prowadzonych rozważań: Czy i które elementy oficjum (zachowały się jedynie teksty) są oryginalne, a które przeciwnie – zostały zapożyczone z innych oficjów i ewentualnie których? Wyizolowanie punktów stychnych mogłoby bowiem naprowadzić na trop ewentualnych związków z innymi ośrodkami bądź tradycjami liturgicznymi. Dariusz Smolarek bezskutecznie poszukiwał takich związków w obszarze hymnodii. Podkreślił zauważone, odległe zresztą, asocjacje z hymnami ku czci św. Jadwigi Śląskiej, co – jak się okazało – nie dało podstaw do uznania ich za pierwowzory dla hymnicznej twórczości o bł. Czesławie¹³. Wobec tego warto przyrzeć się bliżej zasadniczym elementom struktury oficjum *Laetare felix Silesia*, w uzasadnionych jedynie przypadkach przywołując analogiczne elementy późniejszego oficjum katedralnego. Wszystkie hymny, ze względu na złożoność problematyki, zostaną oddzielnie zanalizowane w dalszej części artykułu. Tekst oddany będzie klasyczną łaciną. Głównie będą to incipity, a jedynie w uzasadnionych przypadkach tekst zaprezentowany zostanie *in extenso*¹⁴.

1. Pierwsze nieszpory

Tabela 1 ukazuje strukturę pierwszych nieszpory w obu oficjach. Zasadnicza różnica dotyczy proveniencji tekstów; oficjum katedralne jest tzw. wspólnym, czerpiącym w tym przypadku z oficjum o wyznawcach nie-biskupach. Trzy śpiewy nieszporne w oficjum dominikańskim: antyfona



II. 1. Karta tytułowa oficjum o bł. Czesławie Sandomierz, Biblioteka Diecezjalna, sygn. 41651

¹³ Smolarek, *Oficjum o błogosławionym Czesławie*, s. 127–131.

¹⁴ Edycja tekstu: tamże, s. 119–124.

inicjalna¹⁵, responsorium¹⁶ oraz antyfona *ad Magnificat* są utworami oryginalnymi, stworzonymi dla tegoż oficjum. Należy jednak zastrzec, że wobec braku zapisu melodii, wnioski zostały wysnute na podstawie wyłącznie warstwy tekstowej.

Tabela 1. Pierwsze nieszpory o bł. Czesławie

I Vesperae	In Festo Beati Ceslai	In Festo Beati Ceslai confessoris
	1602 oficjum dominikańskie	1846 oficjum katedralne duplex
	super psalmos antiphona	omnia de Communi Confessorum non Pontificum praeter ea, quae hic habentur propria
antiphona	Laetare felix Silesia	
psalmus	Laudate pueri Dominum cum caeteris	
capitulum	Ecce ego mitto te (Dz 26, 17–18)	
responsorium	Quasi stella matutina (r9)	
hymnus	Exsultans hodie cantet gens credula	
versiculus	Ora pro nobis beate Ceslae	
ad Magnificat	Adest festum novae laudis	
oratio	Deus qui ecclesiam tuam sanctam	Deus qui beatum Ceslaum virgineo morum

2. Matutinum

Teksty najdłuższej godziny kanonicznej będą analizowane zgodnie z wewnętrznym podziałem na nokturny.

2.1. Invitatorium

Antyfona inwitatoryjna, występująca wyłącznie w starszym oficjum, wydaje się adaptacją: doszukać się można w niej związków z analogicznym utworem w oficjum o św. Ottonie (tab. 2)¹⁷.

¹⁵ Zamieszczenie jednej antyfony w pierwszych nieszporach wskazuje na praktykę *sub una antiphona* – według której wszystkie psalmy śpiewane były *continuo* pod jedną antyfoną. Praktyka ta była powszechnie stosowaną przez dominikanów. Drugie nieszpory celebrowane *ipsa die* miały już pełny zestaw antyfon, zapożyczony z laudesów.

¹⁶ W nieszporach zanotowano – tak jak w oryginale – tylko incipit responsorium, ponieważ w całości widnieje w Matutinum.

¹⁷ *Analecta Hymnica Medii Aevi* (AH), t. 28, red. Cl. Blume, G.M. Dreves, Leipzig 1898, s. 103 (n. 37). W brewiarzu z Bambergu: *Vigiles in laudibus...* Zob. *Breviarium Bambergense*, Bamberg : Johannes Sensenschmidt, Henricus Petzensteiner 1484, sine folio.

Tabela 2. Invitatoria w oficjach o św. Ottonie i bł. Czesławie

św. Otton	bł. Czesław
Pervigiles in laudibus Domino exsultemus qui pium patrem Ottonem suam duxit in requiem.	Pervigiles in laudibus Deo iubilemus qui Ce- sław iunxit turmis beatum coelestibus.

Ponieważ teksty invitatoriów są dość ogólne w swej wymowie, stąd należy dopuścić możliwość przypadkowego podobieństwa. Niemniej poza oficjum ottoniańskim nie udało się zidentyfikować tekstu invitorium, który brzmiałby podobnie jak w oficjum o bł. Czesławie.

2.2. Pierwszy nokturn

Na wstępie należy zaznaczyć, że w I nokturnie oficjum katedralnego *In Festo Beati Ceslai confessoris* (1846) nie widnieją żadne teksty własne; nota *Lectiones de scriptura occurrente* dotyczy wyłącznie czytań z Listu do Filipian¹⁸ i wskazuje na zapożyczenie ich z liturgii dnia. Analizie zatem poddane zostaną elementy oficjum istniejące w druku z 1602.

Antyfony wydają się twórczością oryginalną, a przynajmniej nie dały się wykryć zapożyczenia. Co prawda frazę *multis clarens miraculis* („licznymi słynący cudami”), obecną w pierwszej antyfonie, wielokrotnie odnaleźć można w literaturze hagiograficznej¹⁹ a nawet w formie inskrypcji na dziełach sztuk plastycznych²⁰, jednak jest ona w swej wymowie bardzo ogólna, stąd nie może stanowić dowodu na niesamodzielność oficjum.

Teksty responsoriów natomiast nie są homogeniczne (tab. 3): Werset pierwszego jest parafrazą 29 wersetu 32 rozdziału Księgi Powtórzonego Prawa, natomiast pozostałe składniki formy wydają się oryginalne. W drugim responsorium sytuacja jest przeciwna: korpus wraz z repetendą

¹⁸ Smolarek, *Oficjum o błogosławionym Czesławie*, s. 115.

¹⁹ F(rater) Daniel a Virgine Maria, *Speculum Carmelitanum, sive Historia Eliani ordinis fratrum beatissimae Virginis Mariae de Monte Carmelo*, t. 1, Antverpiae : Michael Knobbar, 1680, s. 137, 138, 139, 140, 142, 368.

²⁰ Miedzioryt z przedstawieniem św. Jacka (1679 r.). Marcin Bartoszewicz (1647 – ok. 1705). Kraków, Muzeum Narodowe, nr obiektu: MNK III-ryc.-29038. Napis głosi: „S. Hyacinthus Polonis Primus In Septemtrione Founder Ordinis Praedicatorum Multis Clarens Miraculis”. Bardzo możliwe, że M. Bartoszewicz wzorował się na dziele Raffaello Guidiego wykonanym w Rzymie w 1594–1595. Tamże, nr obiektu: FCz MNK, R 3855. Zob. S. Brzozekis, G. Drungilienė, A. Vasiliauskiene, D. Vasiliūnienė, Šv. *Dominykas ir šv. Hiacintas Lietuvoje. Aštuoni atminties šimtmečiai* [Św. Dominik i św. Jacek na Litwie. Osiem wieków pamięci], katalog wystawy, Bažnytinio paveldo muziejus [Muzeum Dziedzictwa Sakralnego], Wilno 2022, s. 335.

zapożyczony został z oficjum o św. Ottonie²¹, natomiast werset jest oryginalny. Trzecie responsorium jest prawdopodobnie w całości oryginalne, choć wypada zwrócić uwagę na tekst wersetu, który *in extenso* brzmi: *In Salvatoris nomine aquas cappa supposita sicco transit pede*. W obecnym stanie wiedzy można przypuszczać, że w tym przypadku kierunek wpływu jest przeciwny: pierwotnie tekst został umieszczony na cyklu hagiograficznym bł. Czesława namalowanym na ścianie kościoła dominikanów wrocławskich w latach 1570–1585²². Jednak, gdyby w przyszłości potwierdziła się hipoteza o powstaniu oficjum czesławowego w 1494 roku, musielibyśmy ten kierunek odwrócić: to tekst oficjum byłby pierwowzorem dla dzieła malarskiego.

Tabela 3. Główne elementy I nokturnu w oficjum o bł. Czesławie i ich źródła

I nokturn	In Festo Beati Ceslai 1602	źródła tekstów
an 1	Ceslaus Dei gratia salutis preco	
ps 1	Beatus vir	
an 2	Praedicatorum inclitam religionem	
ps 2	Quare	
an 3	Hic Pater egregius dulcem	
ps 3	Domine quid	
vs	Amavit eum Dominus	
lectio 1	Quia mihi fuerunt lucra	Flp 3, 7–12
r 1	Christus sol iustitiae thezauros suae	
–	Salutem volens hominum	
v	Ut sapiant cuncti quae Dei sunt et intelligant et novissima provideant.	Utinam saperent et intellexerent haec ac novissima sua providerent (Pwt 32, 29).
lectio 2	Fratres ego me non arbitror	Flp 3, 13–16
r 2	Clarior ortus natalibus Pater hic sincerus religiosus actibus gratia preventus.	Clarior ortus natalibus Otto praesul venerandus religiosus actibus (de s. Ottone)
–	Ornare suae studuit nobilitatis lineam	Ornare studuit suae nobilitatis lineam (de s. Ottone)
v	A Patre Dominico religionis habitu	

²¹ AH, t. 28, s. 103 (n. 37).

²² *In cappa per flumen navigat illudque sicco transit pede*. Zob. *Acta Sanctorum*, ed. novissima, t. 4 (julii), ed. J.B. Sollerio, J. Pinio, G. Cupero, P. Boschio, Parisiis – Romae 1868, s. 182; W. Kucharski, *Beatus Ceslaus natione Polonus. Dzieje kultu błogosławionego Czesława*, Kraków 2012, s. 162–163. Oczywiście, teza o wpływie tekstu oficjum na powstanie cyklu malarskiego będzie prawdziwa przy założeniu, że wydrukowane w 1602 roku oficjum jest tym z roku 1494. Artysta tworzący fresk w drugiej połowie XVI w. mógł zatem poznać treść oficjum.

I nokturn	In Festo Beati Ceslai 1602	źródła tekstów
lectio 3	Imitatores mei estote	Flp 3, 17–21
r 3	Vita Pater graciosus verbum vitae	
–	Et in cunctis fructuosus	
v	In Salvatoris nomine aquas cappa	
v	Gloria Patri	

2.3. Drugi nokturn

Autorzy obu oficjów w drugim nokturnie zdecydowali się na odmienne co prawda zestaw czytań, jednak opartych na hagiografii świętego Patrona. Jeśli natomiast chodzi o responsoria, nadal dostrzegana jest rozbieżność: oficjum dominikańskie jest własnym, natomiast katedralne – wspólnym. W porównaniu ze śpiewami pierwszego nokturnu, antyfony i responsoria nie wykazują śladów zapożyczeń; wydają się w całości oryginalną twórczością (tab. 4).

Tabela 4. Główne elementy II nokturnu w oficjach o bł. Czesławie

II nokturn	In Festo Beati Ceslai 1602	In Festo Beati Ceslai confessoris 1846
an 4	Corpus per ieiunia crebra macerabat	
ps 4	Cum invocarem	
an 5	Post lacrimarum flumina sancta	
ps 5	Verba mea	
an 6	Circuit intrepidus vitae praedicator	
ps 6	Domine Dominus noster	
vs	Iustum deduxit	
lectio 4	Beatus Ceslaus filius Eustachii	Beatus Ceslaus sancti Hyacinthi
r 4	Dum Tartarorum ²³ agmina devastarent	Honestum
–	Dispersit hostes fidei	
v	Nam super eum igneus a caelo	
lectio 5	Postquam vero bonae indolis puer	Dum autem omnibus perfecti canonici
r 5	Stupet gens incredula ad tam grande	Amavit
–	Deum cernentes talia dicunt esse	

²³ W druku z roku 1703: *Dum Tartorum*.

II nokturn	In Festo Beati Ceslai 1602	In Festo Beati Ceslai confessoris 1846
v	Ab errore revocantur quidam alii	
lectio 6	Contingit autem Ivonem episcopum	Post exactum tyrocinium zelo flagrans
r 6	O mira Ceslai potentia qui prece	Iste homo
–	Quem aquarum undae octo tenuerant ²⁴	
v	In cunctipotentis nomine	
v	Gloria Patri	

2.4. Trzeci nokturn

Repertuar trzeciego nokturnu powiela charakterystykę drugiego, tj. utrzymana została w nim obserwowana wcześniej dychotomia oficjów: własne (dominikańskie) i wspólne (katedralne).

Śpiewy są twórczością oryginalną (tab. 5), aczkolwiek antyfona *Spiritu prophético*, otwierająca III nokturn (tj. siódma) wyraźnie ma swój pierwowzór w oficjum ku czci św. Wacława, patrona Czech. Oficjum to także w Krakowie celebrowano w uroczystość główną 28 września oraz, z odmiennymi śpiewami, translację 4 marca. Rzeczona antyfona występuje w oficjum marcowym z melodią w modus VI i niemalże identycznym tekstem (il. 2)²⁵. Została w całości przejęta do dominikańskiej historii o patronie Wrocławia. Autor oficjum czesławowego mógł tak postąpić ze względu na uniwersalność przesłania tekstu. Ponownie drobne warianty leksykalne (a nawet błąd drukarski w *veredico*) nie mają istotnego znaczenia (tab. 6).

Tabela 5. Główne elementy III nokturnu w oficjach o bł. Czesławie

III nokturn	In Festo Beati Ceslai 1602	In Festo Beati Ceslai confessoris 1846
an 7	Spiritu prophético vir sanctus florebat	
ps 7	Domine quis	
an 8	Paterno fulgens sidere urbem lustrat	
ps 8	Domine in virtute	

²⁴ Tamże: *tenerunt*.

²⁵ Drobne warianty tak leksykalne (*multis*, *multa*) jak i melodyczne (w kadencji RE-FA, MI-FA) można w niniejszych rozważaniach pominąć. Przykładowe źródła: Rajhrad, Muzeum Brněnska, ms. R 17 (1313), f. 200v; Biblioteka Kapituły Katedralnej w Kielcach, ms. 1 (1372), f. 230v; Biblioteka Klasztoru OO. Karmelitów na Piasku w Krakowie, Antyfonarz karmelicki, ms. 1 (rkps perg. 12), 1397, s. 252; Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Archikatedralnej, Antyfonarz krakowski, ms. 48 (1451–1457), f. 101r.

III nokturn	In Festo Beati Ceslai 1602	In Festo Beati Ceslai confessoris 1846
an 9	Doctorum hic laurea aetherea ad regna	
ps 9	Domini est terra	
vs	Iustus ut palma	
lectio 7	Ad preces igitur Ivonis beatus Ceslaus cum	<i>Homilia in Evangelio Designavit Dominus</i>
r 7	Felix cum in aethere iam Christo conregnaret	<i>ut in Communi Evangelistarum cum</i>
–	Huic esse panditur verum quod latebat	<i>Responsorii de Commune</i>
v	En et apostolico throno associatus	<i>Confessorum non Pontificum</i>
lectio 8	Hunc beatum virum magni meriti	
r 8	Ceslai praeclara merita nunc ostenduntur	
–	Infirmus quique fuerit salvus abiit per omnia	
v	Nobilis iam Wratislavia eius sacri corporis	
lectio 9	Cum autem vita eius sanctissima fuerit	
r 9	Quasi stella matutina Ceslaus emicuit	
–	Nos post finem huius vitae perducatur	
v	Obtineat precatibus Ceslaus vir beatus	
v	Gloria Patri	
h	Te Deum laudamus	

Tabela 6. Antyfona *Spiritu prophético* w oficjach o św. Wacławie i bł. Czesławie

św. Wacław	bł. Czesław
Spiritu prophético vir sanctus florebat dum verbo veridico multa praedicebat.	Spiritu prophético vir sanctus florebat qui verbo veredico multa praedicebat.

W zakresie analizy struktur melodycznych należy wskazać na następujące zależności: w oficjum oryginalnym (o św. Wacławie) zachowało się regularne następstwo *modi*. Antyfona *Spiritu prophético* występuje w nim jako trzecia w II nokturnie (czyli szósta w kolejności), więc modus VI wskazywałby na nienaruszone jej położenie w strukturze oficjum. Natomiast w oficjum o bł. Czesławie ten sam śpiew funkcjonuje jako pierwszy w III nokturnie, czyli siódmy w kolejności. Można



Il. 2. Antyfona *Spiritu prophético*, mod. VI. Kraków, Biblioteka Klasztoru Ojców Karmelitów na Piasku, ms. 1

(rkps perg 12), 1397, s. 252 (fot. James Boyce)

w tej sytuacji założyć, że albo jest to utwór z odmienną melodią, co wydaje się mniej prawdopodobne, albo przejście antyfony do oficjum o bł. Czesławie dokonało się z naruszeniem charakterystycznej dla późnośredniowiecznych oficjów zasady numerycznego następstwa *modi*. Druga możliwość jest pewniejsza także z tego powodu, że w źródłach liturgicznych zjawisko łamania regularności łańcucha modalnego obserwuje się dość często.

3. Laudes

Śpiewy godziny porannej zostały uwzględnione wyłącznie w oficjum dominikańskim. Druk z 1846 (oficjum katedralne) milczy na ten temat, co wskazuje na zapożyczenie całej godziny z oficjum wspólnego (tab. 7).

Tabela 7. Struktura *Laudes* w oficjum o bł. Czesławie

Laudes	In Festo Beati Ceslai 1602	In Festo Beati Ceslai confessoris 1846
an 1	Adest dies spectabilis festum dulcis	
an 2	Coronatur in gloria laudibus	
an 3	Catervatim populi ad sancti praesidia	
an 4	Sancti signis ingentibus mira virtus	

Laudes	In Festo Beati Ceslai 1602	In Festo Beati Ceslai confessoris 1846
an 5	Gaudet in coelestibus servus hic fidelis	
cap	Ecce ego	
h	Dies nunc celebris mirifici Patris	
vs	Iustus germinabit	
ad Benedictus	Hic almae in apice stans religionis	

Próba odnalezienia zapożyczeń prowadzi do wniosku, że pięć antyfon stanowiących zasadniczy korpus Laudes jest twórczością oryginalną, a przynajmniej nie dają się wykryć ich ewentualne pierwowzory. *Capitulum*, responsorium oraz wersykuł są standardowymi tekstami liturgii godzin. O hymnie mowa będzie dalej, natomiast jeśli chodzi o antyfonę kantykową, zauważa się jej zależność²⁶ od analogicznego utworu ponownie w oficjum o św. Ottonie (tab. 8).

Tabela 8. Antyfona *ad Benedictus* w oficjach o św. Wacławie i bł. Czesławie

św. Wacław	bł. Czesław
Hic vir dives <u>in apice stans religionis</u> potatus est calice sanctae passionis <u>iam de vitae poculis gustat in solatio claris Deum oculis videns cum tripudio.</u>	Hic almae <u>in apice stans religionis</u> exemplum piae prae-buit conversationis <u>iam de vitae poculis gustat in solatio claris Deum oculis videns cum tripudio.</u>

4. Drugie nieszpory

Szczególny walor poznawczy przypisać należy ostatniej godzinie kanonicznej oficjum o bł. Czesławie występującej w druku z roku 1602 (tab. 9).

Tabela 9. Drugie nieszpory oficjum o bł. Czesławie

I Vesperae	In Festo Beati Ceslai	In Festo Beati Ceslai confessoris
	1602 oficjum dominikańskie	1846 oficjum katedralne
an 1	Adest	
	<i>capitulum, hymnus, versus ut in primis vespers</i>	<i>Vesperae a capitulum de seq. (mer. supr.)</i>
ad Magnificat	O lux Wratislaviae laus	

²⁶ AH, t. 5, red. G.M. Dreves, Leipzig 1889, s. 262–263 (n. 96). Wersja w AH: *Hic vir dives*; w Antyfonarzu kieleckim z 1372: *Hic dives* (f. 232r).

Zespół pięciu antyfon II nieszpórów w całości został przejęty z laudesów. To praktyka dość powszechna: kompozytorzy bardzo często decydowali się na powtórzenie w II nieszpórach zespołu antyfon laudesowych, ewentualnie I nieszpórów, komponując od nowa jedynie antyfonę do *Magnificat*. Pozostałe elementy oficjum o bł. Czesławie, tj. *capitulum*, hymn i wersykuł zostały powtórzone z I nieszpórów. Nieodnotowane zostało responsorium, więc tylko domyślać się można, że w II nieszpórach śpiewano analogicznie jak w pierwszych – ostatnie (dziewiąte) responsorium matutinalne. Nowy element II nieszpórów – antyfona *O lux Vratislaviae* jest utworem oryginalnym.

5. Wspomnienie w oktawie

Pamiętka obchodu bł. Czesława podkreślona była dodatkowymi antyfonami (*memoriae*) śpiewanymi na zakończenie Laudesów i Nieszporów w oktawie uroczystości. Dotyczy to wyłącznie wrocławskiego konwentu dominikanów, bowiem w kalendarzu katedry (1846) oktawa bł. Czesława nie była uwzględniona. Tak więc oficjum wydrukowane kolejno w roku 1602 i 1703 zawiera ponadto dwie antyfony *per octavam*:

memoria ad Matutinum (ad *Benedictus*): *Praedicator o Ceslae sacri Evangelii*

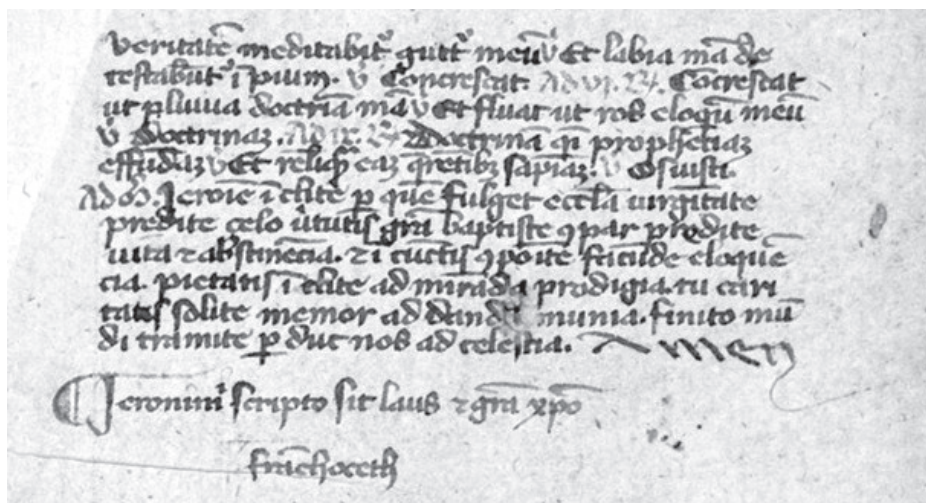
memoria ad Vesperas (ad *Magnificat*): *O Ceslae inclite praedicatorum gloria*

Pierwsza jest oryginalnym utworem, natomiast w stosunku do drugiej można założyć, że wykazuje znaczną redukcję formy w stosunku do antyfony w II nieszpórach oficjum o św. Hieronimie. Być może dlatego, że forma antyfony o bł. Czesławie, która ewentualnie uzasadniałaby tezę o jej zależności od śpiewu o św. Hieronimie, jest po pierwsze wyjątkowo szczupła, po drugie uniwersalna w wymowie (tab. 10)²⁷.

Tabela 10. Tekst antyfon o bł. Czesławie i św. Hieronimie

św. Hieronim	bł. Czesław
<u>O Ieronime inclite</u> per quem fulget Ecclesia virginigt ate praedite zelo virtutis gratia baptistae compar prodite vitae et abstinentia et in cunctis composite facundae eloquentiae pietatis inciltae admiranda prodigia Tu caritatis solitae memor ad danda munia <u>finito mundi tramite</u> perduc nos ad caelestia.	O Ceslae inclite praedicatorum gloria finito mundi tramite nos transfer ad caelestia.

²⁷ AH, t. 26, red. G.M. Dreves, Leipzig 1897, s. 119 (n. 40).



II. 3. Antyfona *Jeronime inclite*, II nieszpory oficjum o św. Hieronimie (początek w 6. linii od góry). Wien, Dominikanerkonvent, cod. 23/23 (druga poł. XIV w.), f. 63 r. (fot. *Mittelalterliche Handschriften in Österreich*, manuscripta.at)

W tym świetle trzeba dodać, że obecność antyfony *Jeronime inclite* w brewiarzach dominikańskich nie jest oczywistością, bowiem przekazy tegoż oficjum uwzględniają w zasadzie tylko czytania nokturnalne, co wskazywałoby na stosowanie oficjum wspólnego. Natomiast pełne, własne oficjum o św. Hieronimie było obecne, jak się wydaje, zaledwie w niektórych konwentach dominikańskich²⁸.

6. Hymny

W oficjum czesławowym istnieją trzy hymny: *Exsultans hodie cantet gens credula* (w nieszporych), *Exsultet laudibus sacrata contio* (w matutinum) oraz *Dies nunc celebris mirifici Patris* (w laudes).

Zaskoczeniem dla autora było odkrycie, iż dwa z powyższych (nieszporny i laudesowy) są adaptacją jednego hymnu ku czci św. Ottona *Dies nunc celebris praesulis Ottonis*²⁹. Ponieważ do przekazów rękopiśmiennych

²⁸ Zob. Rękopis z tekstami o św. Hieronimie, Dominikanerkonvent w Wiedniu, Cod. 23/23 (druga połowa XIV w.), rzeczona antyfona na f. 63r (il. 3). W polskich zbiorach pełne oficjum o tym świętym notują w zasadzie tylko księgi włocławskie, co też jest bardzo zastanawiające. Por. C. Grajewski, *Włocławskie cantatorium – nierozpoznane źródło religijnej kultury muzycznej*, LS, 2026 [w druku].

²⁹ D. Smolarek nie mógł tych związków wychwycić, opierając się na podstawie rozwianej, lecz wciąż skromnej bazy CANTUS. Próba wyświetlenia związków między hymnami

tegoż hymnu nie udało się dotrzeć, autor przytacza dwie, nieco różniące się wersje z materiałów drukowanych (tab. 11)³⁰.

Warto przy tym zwrócić uwagę, że w przypadku hymnu laudesowego anonimowy adaptator zapożyczył trzy strofy z oryginalnego utworu jednocześnie skracając go, podczas gdy do hymnu nieszpornego przejął w zasadzie tylko jedną (ostatnie, doksologiczne strofy trudno z przekonaniem uznać za rzeczywistą adaptację). W strukturze hymnu nieszpornego, zachowującego izostroficzność względem pierwowzoru, wrocławski redaktor dokonał transpozycji drugiej zwrotki (*Christum qui colere*), plasując ją jako trzecią w hymnie ku czci bł. Czesława. Z jej treści starał się zachować jak najwięcej substancji oryginalnej: *Pommeranos* zamienił na *Peronans*, *lacrificans animas plures* stało się *animas aggregans plures*. Szósta strofa, mimo pewnych podobieństw, nie musi być dowodem zależności od ostatniej zwrotki wcześniejszego hymnu, ponieważ, zgodnie z tradycją hymniczną, obie są rozbudowaną doksologią, stąd prawdopodobieństwo wystąpienia pewnych fraz jest wysokie.

Natomiast pierwsza strofa hymnu matutinalnego, *Exsultet laudibus sacrata contio*, wydaje się wzorowaną na identycznie rozpoczynającej się zwrotce hymnu ze święta Przemienienia Pańskiego, ustanowionej przez Kaliksta III w 1456 roku. Jeśli zatem mamy podtrzymać założenie, iż oficjum o bł. Czesławie przekazane w źródle z roku 1602 jest przedrukiem średniowiecznego oficjum (jak się zakłada, powstałego w 1494 r. po translacji bł. Czesława), to wzorowanie się jego autora na tekstach z Przemienienia³¹ byłoby jednym z najwcześniejszych przykładów ich adaptacji i jednocześnie argumentem za skutecznością propagacji święta. Jednak zbieżność incypitów może być równie przypadkowa, bowiem trudno wytłumaczyć zapożyczenie z kilku strof ledwie kilku wyrazów,

czesławowymi i hymnami do św. Jadwigi Śląskiej na podstawie tożsamości metrum pseudoasklepiadejskiego również zawiodła. Natomiast podobieństwo a nawet identyczność ostatnich strof hymnów (różnych) nie powinna być, zdaniem autora niniejszego tekstu dowodem niesamodzielności hymnów ze względu na ich (strof) ogólną wymowę doksologiczną. Por. Smolarek, *Oficjum o błogosławionym Czesławie*, s. 128, 130.

³⁰ AH, t. 11, red. G.M. Dreves, Leipzig 1891, s. 210 (n. 385); *Novum volumen scriptorum rerum Germanicarum, plurimam partem nunc primum editorum ex cod. mstc.*, t. 1–2, red. J.P. von Ludewig, lib. 4, cap. 11, Francofurti – Lipsiae 1718, kol. 543–544.

³¹ AH, t. 52, red. Cl. Blume, Leipzig 1909, s. 19 (n. 20). Dominikanie ów hymn stosowali w oficjum brewiarzowym tego dnia. Zob. *Breviarium Praedicatorum*, Venetiis: Lucantonio Giunta 1584, f. 343r-v. D. Smolarek również zauważył podobieństwo pierwszych strof. Zob. *Oficjum o błogosławionym Czesławie*, s. 130.

Tabela 11. Adaptacja hymnu z oficjum o św. Ottonie do dwóch hymnów o bł. Czesławie

św. Otton		Johann P. von Ludewig	bł. Czesław	
AH 11, s. 210			Laudes	Vesperae
1. Dies nunc celebris praesulis Ottonis incitat animos promere motus quos Deo animam carnisque materiam terrae dedit feliciter.	1. Dies nunc celebris praesulis Ottonis incitat animos promere motus quos Deo animam carnisque materiam terrae dedit feliciter.	1. Dies nunc celebris praesulis Ottonis incitat animos promere motus quos Deo animam carnisque materiam terrae dedit feliciter.	1. Dies nunc celebris mirifici Patris incitat animos promere motus quos Deo animam carnisque materiam terris dedit feliciter.	1. Exsultans hodie cantet gens credula carmen laetitiae pangat mens sedula sonore lyricus neumata concinat depromens nova gaudia.
2. Christum qui colere idolaque fugere Pommeranos docuit arasque diruit fundans ecclesias lacrificans animas plures Deo viriliter.	2. Christum qui colere idola fugere Barbaros docuit arasque diruit fundans ecclesias reducens animas ad Dominum viriliter.	2. Christum qui colere idola fugere Barbaros docuit arasque diruit fundans ecclesias reducens animas ad Dominum viriliter.	2. Cuius vita sacris claruit actibus morsque pretiosa fulsit miraculis hic permagnifica doctorum laurea in coelis est perfulgidus.	2. Patre angelico Sancto Dominico Ceslaus inclitus quondam canonicus Romae cum gaudio fratrum collegio iunctus est praedicantem.
3. Vir Dei nominis virtute cursum fluminis restrinxit precibus ut fidem infidelibus populis imbueret profanaque destrueret praeclearus iste pontifex.	3. Virtute nominis divini fluminis cursum strinxit pius ut fidem populus novus agnosceret Deumque timeret praeclearus iste pontifex.	3. Virtute nominis divini fluminis cursum strinxit pius ut fidem populus novus agnosceret Deumque timeret praeclearus iste pontifex.		3. Christum qui colere peccata fugere Perorans docuit elisit haerese. Salutem praedicans animas aggregans plures Deo viriliter.
4. Hic pro nobis omnibus precibus fundat quaesumus ad regem exercituum omnium principum qui finem et medium regit perpetuum virtutum pius opifex.	4. Pro nobis quaesumus exoret ut a Deus nostrum principium finem et medium reget feliciter ac servet iugiter virtutum potens opifex.	4. Pro nobis quaesumus exoret ut a Deus nostrum principium finem et medium reget feliciter ac servet iugiter virtutum potens opifex.	3. Pro nobis omnibus oret hic quaesumus ad regem omnium rerum principium qui est in causa nunc et per saecula virtutum pius opifex.	4. Hostium agmina a Vratislavia Ceslai precibus fugata poenitus nam globus igneus exterrens perfidos super eum emicuit.
5. Ut post hoc exilium carnisque interitum posttergatis vitiis cinctisque supplicis nos angelorum coetibus iungat agminibus viventium per saecula.	5. Ut post exilium carnisque terminum dimissis vitiis atque supplicis nos iungat laetius sanctorum caelestibus viventium per saecula.	5. Ut post exilium carnisque terminum dimissis vitiis atque supplicis nos iungat laetius sanctorum caelestibus viventium per saecula.	4. Ut post exilium hoc et interitum expulsis vitiis atque supplicis nos coeli civibus iungatque caetibus viventium perpetuo.	5. Nuntis praecantibus obtineat suis pacis praesidium veniam criminum caelica gaudia nobis perennia finito mundi tramite.
6. Praestet ingenuus Pater unigenitus Filius Spiritus simul Paracletus indivisa unitas totaque Trinitas coelorum regens climata.	6. Praestet ingenuus Pater ac genitus Filius Spiritus simul Paracletus hoc summa unitas sanctaque Trinitas coelorum regens climata.	6. Praestet ingenuus Pater ac genitus Filius Spiritus simul Paracletus hoc summa unitas sanctaque Trinitas coelorum regens climata.	5. Praesta hoc Trinitas veraque Unitas Pater et Filius Sanctusque Spiritus simplex essentia virtus intermina cui sit perpetuum decus.	6. Praestet Omnipotens ingenuus Pater et Patris genitus Filius unicus procedens pariter flamen ab utroque in sempiterna saecula.

ponadto tekst inicjalnej zwrotki hymnu ma ogólnie wydźwięk laudacyjny (tab. 12), stąd należy dopuścić możliwość niezamierzonej koincydencji.

Tabela 12. Strofy hymnów matutinalnych z oficjów o Przemienieniu Pańskim i bł. Czesławie

Transfiguratio Domini	bł. Czesław
Exsultet laudibus sacrata contio caeli agminibus iuncta tripudio, pro verbi gloria qua splendet omnia, terra, pontus et aethera	Exsultet laudibus sacrata contio caeli agminibus iuncta tripudio, Patris solenniis Ceslai Ordinis, qui laus est praedicantium
Promissum panditur fratrum de medio	Hic Dei famulus Ceslaus inclitus
Succedit in sponsa pro fratris semine	Potens in opere confines Silesiae
Speciosus forma prae natis aliis	Oramus meritis Pater egregie
Te trina Deitas	Praesta hoc Genitor optime maxime

Nie chodzi w tym momencie o ustalenie wzorca, tylko podkreślenie, że twórca hymnu ku czci patrona Wrocławia mógł wzorować się na uprzednio istniejącym schemacie, być może nawet z zachowaniem melodii, co ułatwiałaby identyczna liczba sylab. Jeśli chodzi o święto Transfiguracji, wpływ katedry w Kamieniu należy wykluczyć, bowiem nie weszło ono do tamtejszego kalendarza liturgicznego przed rokiem 1534, kiedy przestała istnieć katolicka diecezja kamieńska³².

* * *

Dotychczas zidentyfikowano dwa oficja o bł. Czesławie. Pierwsze jest własnym oficjum dominikańskim (*Laetare felix Silesia*), którego najwcześniejszy przekaz znany jest z druku z roku 1602, będącym najprawdopodobniej kopią oficjum późnośredniowiecznego. Niestety, obecnie dysponujemy jedynie jego warstwą tekstową. Drugie natomiast jest oficjum wspólnym i z tego powodu nie budzi nadmiernego zainteresowania.

Oficjum *Laetare felix Silesia* (w druku „sandomierskim” *foelix*) jest dziełem w części oryginalnym, w części adaptacją. 17 antyfon, 7 responsoriów w całości i 2 częściowo należą do warstwy oryginalnej, 3 hymny oraz 3 antyfony (w tym inwitatoryjna) wykazują ślady adaptacji. Pozostałe elementy: capitula i wersykuły są w całości tekstami biblijnymi używanymi w liturgii godzin, natomiast czytania nokturnalne oparte są na hagiografii Błogosławionego.

³² Zob. najmlodsze dostępne źródło liturgii godzin katedry kamieńskiej: *Manuale seu Breuiarium iuxta ritum Diocesis Caminensis*, Basileae: Thomas Wolff 1521, f. 157r–160r.

- W toku pracy analitycznej udało się wykryć następujące zapożyczenia:
- wspólny hymn nieszporny i laudesowy oraz drugie responsorium matutinalne (bez wersetu), co do invitorium mniejsza pewność w tym względzie. Łącznie trzy elementy – z oficjum o św. Ottonie;
 - siódma antyfona nokturnalna oraz antyfona *ad Benedictus*. Łącznie dwa elementy – z oficjum o św. Wacławie;
 - hymn matutinalny – z oficjum o Przemienieniu Pańskim, jednak nie da się stwierdzić tego z całkowitą pewnością;
 - werset pierwszego responsorium matutinalnego – z Księgi Powtórzonego Prawa;
 - antyfona *ad Magnificat* w oktawie – z oficjum o św. Hieronimie (również brak pewności).

Poza antyfoną nokturnalną o św. Wacławie żaden śpiew nie został przejęty w całości. W przypadku hymnów są to pojedyncze strofy adaptowane do oficjum czesławowego. Na tym tle wyróżnia się hymn laudesowy, w którym aż trzy strofy wykazują daleko posuniętą zbieżność.

Najbardziej zaskakuje widoczna łączność z tekstami oficjum o św. Ottonie, którego obchodu z kolei brak w kalendarzach zarówno dominikańskim, jak i wrocławskim³³. Nierozstrzygniętym pozostaje pytanie o źródło, z którego czerpał inspirację autor oficjum o bł. Czesławie, adaptując doń cztery utwory z oficjum o św. Ottonie. Spośród polskich ośrodków, obchód ten uwzględniał jedynie średniowieczny kalendarz diecezji kamieńskiej³⁴, co nie dziwi w świetle życiorysu św. Ottona. Być może tropem – poza Kamieniem³⁵, miejscem działalności misyjnej Apostoła Pomorza – będzie Bamberg, miejsce jego śmierci w 1139 roku. Kalendarz katedry w Kamieniu uwzględniał obchód tego świętego i wskazane wyżej teksty w oficjum ottoniańskim istnieją w brewiarzach kamieńskich. Podobna sytuacja zachodzi w źródłach z Bambergu, z niewielką różnicą dotyczącą incipitu antyfony inwitatoryjnej (*pervigiles* – *vigiles*).

Natomiast średniowieczny kalendarz dominikański uwzględniał wszystkie wymienione wyżej obchody poza *Transfiguratio Domini*, choć w różnym stopniu *dignitas*. W oficjach o świętych Wacławie i Hieronimie generalnie notowane były tylko czytania w matutinum. Zagadką pozostaje – co warto

³³ Zob. H. Grotelfend, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover 1892.

³⁴ B. Włodarski, *Chronologia polska*, Warszawa 1957, s. 250.

³⁵ *Breviarium Caminense*, Bamberg (Nürnberg?) 1480, f. 232r–234r.

wskazać jako postulat do dalszych badań nad liturgią Śląska – czy i w jakim stopniu oficjum czesławowe istnieje w dominikańskich księgach liturgicznych, zwłaszcza śląskich. Autor takowej nie zauważył. Przyjąć bowiem należy, że jeśli oficjum to istniałoby wyłącznie w oddzielnym druku, a nie byłoby obecne w brewiarzach, to mogłoby mieć walor modlitwy prywatnej, nieoficjalnej przed beatyfikacją Czesława przez papieża Klemensa XI (1713).

Podsumowując, można przyjąć, iż wzorce, z których anonimowy autor/adaptator czerpał inspirację do tworzenia oficjum o bł. Czesławie były źródłami pozadominikańskimi. Wydaje się, że można w tej kwestii upatrywać wpływu z dwóch kierunków: Bamberg/Kamień – na teksty o św. Ottonie oraz Czechy/Kraków – na teksty o św. Wacławie³⁶. Śląsk zatem, osobiście zaś Wrocław, w wysokim stopniu prawdopodobieństwa byłby tym terytorium, na którym współistnienie kultu świętych Ottona i Wacława wydało plon w postaci modlitwy brewiarzowej ku czci bł. Czesława.

THE ORIGINALITY OF THE OFFICE OF BLESSED CZESŁAW A Study in the History of the Liturgy

Keywords: Blessed Czeslaw, Breviary Office, Dominicans, Wrocław.

Abstract: The author analyzes the texts of the Breviary Office on Blessed Czeslaw. It was most likely created in 1494 in the circle of Wrocław Dominicans. It is not entirely original: some chants show a clear connection with chants dedicated to St. Otto and St. Wenceslaus. Weaker links, however, connect the Laetare felix Silesia office with the offices on the Transfiguration and on St. Jerome. The influence of the centers of Bamberg and Kamień on the one hand, and of Bohemia and Cracow on the other, allow us to indicate Silesia (Wrocław) as the territory where these influences crossed and where the composition of this initiatory may have taken place.

Sections: [Introduction] > 1. First Vespers > 2. Matins > 3. Lauds > 4. Second Vespers > 5. Commemoration in the Octave > 6. Hymns > [Conclusions].

BIBLIOGRAFIA

Biblioteka Diecezjalna w Sandomierzu, *Officium B. Ceslai Ordinis Praedicatorum, in quo Hymnis, Responsoriis, & Antiphonis antiquis, lectiones additae sunt*, [Georg Baumann], [Wrocław] 1602, sygn. 41651.

³⁶ Na wpływ kultu patrona Czech na liturgię Śląska zwracano już uwagę. Por. W. Schenk, *W jaki sposób można ustalić czas powstania oraz miejsce pochodzenia i używania śląskich rękopisów liturgicznych?*, ABMK, 21(1970), s. 50–51.

Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Archikatedralnej w Krakowie, Antyfonarz krakowski, ms. 48 (1451–1457).

Biblioteka Kapituły Katedralnej w Kielcach, Antyfonarz kielecki, ms. 1 (1372).

Biblioteka Klasztoru OO. Karmelitów na Piasku w Krakowie, Antyfonarz karmelicki, ms. 1 [rkps perg. 12] (1397).

Dominikanerkonwent w Wiedniu, Rękopis z tekstami o św. Hieronimie, Cod. 23/23 (druga poł. XIV w.).

Rajhrad, Muzeum Brněnska, Antyfonarz, ms. R 17 (1313).

Acta Sanctorum, ed. novissima, t. 4 (julii), ed. J.B. Sollerio, J. Pinio, G. Cupero, P. Boschio, Parisiis – Romae 1868.

Analecta Hymnica Medii Aevi, t. 5, 11, 26, 28, 52, red. G.M. Dreves, Cl. Blume, Leipzig 1891–1909.

Breviarium Bambergense, Bamberg : Johannes Sensenschmidt, Henricus Petzensteiner 1484.

Breviarium Caminense, Bamberg (Nürnberg?) 1480.

Breviarium Praedicatorum, Lucantonio Giunta : Venetiis 1584.

F(rater) Daniel a Virgine Maria, *Speculum Carmelitanum, sive Historia Eliani ordinis fratrum beatissimae Virginis Mariae de Monte Carmelo*, t. 1, Antverpiae : Michael Knobbar 1680.

Manuale seu Breuiarium iuxta ritum Diocesis Caminensis, Basileae : Thomas Wolff 1521.

Novum volumen scriptorum rerum Germanicarum, plurimam partem nunc primum editorum ex cod. msc., t. 1–2, red. J.P. von Ludewig, lib. 4, cap. 11, Francofurti – Lipsiae 1718.

Officia Sanctorum propria Dioecesis Vratislaviensis. Reverendissimi ac celsissimi principis episcopi Emanuelis Schimoni de Schimonski [...] permissione gratiosa edita, Vratislaviae : August Brehmer et Minuth 1846.

[b. aut.], *Wiadomości bieżące. Piśmiennictwo*, „Przegląd Poznański. Pismo sześciotygodniowe”, 34(1862), s. 281.

Bodzioch B., *Officium gratiarum actionis pro victoria ex Turcis obtenta zachowane w antyfonarzach rodziny Piotrkowczyków*, cz. 1: RT, 63(2016), z. 13, s. 41–53; cz. 2: Melodie, RT, 65(2018), z. 13, s. 45–55.

Brzozekis S., Drungilienė G., Vasiliauskienė A., Vasilūnienė D., *Šv. Dominykas ir šv. Hiacintas Lietuvoje. Aštuoni atminties šimtmečiai* [Św. Dominik i św. Jacek na Litwie. Osiem wieków pamięci], katalog wystawy, Bažnytinio paveldo muziejus [Muzeum Dziedzictwa Sakralnego], Wilno 2022.

Chomiński J., Wilkowska-Chomińska K., *Historia muzyki*, cz. 1, Kraków 1989.

Grabiec D., *The lost edition of the Office for the feast of Blessed Ceslaus Odrowąż, O.P. from 1602. A copy found in the Diocesan Library in Sandomierz*, „Muzyka”, 2(2025), s. 141–154.

- Grajewski C., *Czy Sobór Trydencki rzeczywiście zatrzymał rozwój twórczości postgregoriańskiej? Na kanwie śpiewów o św. Cecylii i św. Katarzynie Aleksandryjskiej*, w: C. Grajewski, *Oficja brewiarzowe o głównych patronach Zakonu Paulinów. Perspektywa przemian XV–XVIII w.* [w druku].
- Grajewski C., *Włocławskie cantatorium – nierozpoznane źródło religijnej kultury muzycznej*, LS, 2026 [w druku].
- Grotefend H., *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Hannover 1892.
- Hinz E., *Zarys historii muzyki kościelnej*, Pelplin 2000.
- Kornaś T., *Teatr, taniec, liturgia* (cz. 2), „Zarządzanie w Kulturze”, 13(2012), nr 3, s. 223–238.
- Kubieniec J., *Oficjum i msza o św. Janie Jałmużniku*, Kraków 2016.
- Kucharski W., *Beatus Ceslaus natione Polonus. Dzieje kultu błogosławionego Czesława*, Kraków 2012.
- Kucharski W., *Le développement de l'iconographie du bienheureux Ceslas*, w: *Religieux, saints et dévotions: France et Pologne, XIII^{ème}–XVIII^{ème} siècles*, Clermond-Ferrand 2003, s. 119–140 (*Cahiers du Centre d'histoire „Espaces et cultures”*, t. 16).
- Lamatsch I., *Beiträge zur Geschichte des Dominikaner- oder Prediger-Ordens in allen Ordens-Provinzen*, z. 1, Bnaim 1854, s. 87–97.
- [Montbach Mortimer, de], *Leben des seligen Ceslaus mit Betrachtungen und Gebeten. Ein Erbauungsbüchlein für seine dankbaren Landsleute und alle seine Verehrer*, Regensburg 1862.
- Pikulik J., *Święty Wojciech w polskiej muzyce średniowiecznej*, Warszawa 1996.
- Schenk W., *W jaki sposób można ustalić czas powstania oraz miejsce pochodzenia i używania śląskich rękopisów liturgicznych?*, ABMK, 21(1970), s. 33–54.
- Smolarek D., *Oficjum o błogosławionym Czesławie*, w: *Pallotyńskie życie. Księga Jubileuszowa z okazji 80 urodzin Ks. Profesora Czesława Parzyszka SAC*, red. M. Siennicki, Poznań 2023, s. 102–143; toż: *The rhymed office of blessed Czesław*, RHum, 72(2024), z. 12 [special issue], s. 135–151.
- Szymonik K., *Oficjum rymowane o św. Stanisławie „Dies adest celebris” i hymn „Gaude Mater Polonia” w polskich antyfonarzach przedtrydenckich*, Niepokalanów 1996.
- Towarek P., *Wielkie formy muzyczne dedykowane św. Jackowi Odrowążowi*, StEl, 20(2019), s. 177–192.
- Wiewióra Z., *Kult św. Wojciecha w księgach brewiarzowych na terenie Pomorza Wschodniego i Prus do końca XVIII wieku*, ABMK, 90(2008), s. 213–231.
- Włodarski B., *Chronologia polska*, Warszawa 1957.
- Zdanowicz S., *Zarys historyczny liturgicznego kultu św. Jadwigi*, RBiL, 6(1953), nr 1–6, s. 102–115.